УДК 37.032: 378.1

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ М.В.ГОГОЛЯ

О.О. Павленко
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана» Криворізький економічний інститут

У статті аналізуються підходи до визначення поняття «готовність» у науково-педагогічній літературі, надається авторське визначення готовності студентів педвузу до використання національних традицій в виховній роботі. Зосереджено увагу на необхідності системного творчого підходу до використання національних традицій в виховній роботі в загальноосвітніх закладах. Надається аналіз творчості М.В.Гоголя з метою використання його літературного надбання у формуванні національної самосвідомості учнів.

Ключові слова: готовність, готовність студентів педагогічного вищого навчального закладу до використання національних традицій у виховній роботі, національні традиції, творчість М.В.Гоголя.

Загальноосвітня школа України є головним центром залучення молоді до національної культури і традицій, центром, який закладає основи національної самосвідомості, поваги до мови, історії та культури народу. В її діяльності повинні органічно поєднуватися національне та загальнолюдське: учень повинен усвідомлювати себе як громадянином своєї держави, так і суб'єктом світової цивілізації.

Національний компонент змісту освіти повинен включати знання рідної мови, літератури, історії народу, його традицій, звичаїв, ідеалів, витоків і особливостей рідної культури, усної народної творчості, знання про суспільний та державний устрій України, її міжнародне положення, населення, природні умови і ресурси, знання про економіку, про культуру та побут інших народів, які проживають на території України, про сучасні етнічні процеси. Учень повинен виховуватися в умовах і з формованим почуттям толерантності. Справжнім громадянином може стати лише той, хто отримав національну, а не космополітичну, відірвану від народу освіту.

Вважалось би, що в школах та інших навчальних закладах України, на якій би мові не велось в них викладання, повинні, хоча би із поваги до рідного краю, викладати українську культуру та історію. Тоді б молодь знала не тільки, хто такі Хамірапі і Робєспьєр, а і ким були Наливайко та Сагайдачний, і що у Миколи Лисенко не одна-дві опери, а біля десяти, і що є такі талановиті письменники та поети, які емігрували – Вінниченко, Олесь та ін.. Справа не тільки у відсутності інформації про дійсні духовні багатства українського народу, але і в браку виховання та освіти на традиціях народу, в відсутності підготовки вчителя до рішення завдань національного виховання.

Завдання сучасної школи України, які ускладнюються на даному етапі, висувають нові вимоги до підготовки майбутніх вчителів. Становлення національної школи на принципах гуманізму і демократизму неможливо без залучення підростаючого покоління до духовного багатства свого народу, його традицій. Традиції являють собою складне соціально-психологічне та історичне утворення, яке втілює в собі позитивний досвід попередніх поколінь та слугує формуванню у майбутніх громадян активної національної позиції. Виходячи з цих позицій на вчителя покладаються великі надії і завдання в формуванні національної самосвідомості підростаючого покоління. Але вчитель повинен сам бути підготовлений до цієї нелегкої праці і повинен розуміти, що невірне розуміння, невірне використання національних традицій може призвести до викривлення та невиправлених наслідків. Це аналогічно медицині: «Не нашкодь!»

Отже, проблема готовності майбутніх вчителів до використання національних традицій в виховній роботі, є і залишається актуальною, і потребує детального вивчення на всіх етапах розвитку освіти.

Щодо розвитку теорії готовності, то треба відмітити, що на сучасному етапі розвитку те-

орії готовності відсутня єдина точка зору на визначення суттєвих характеристик цієї категорії. Готовність розглядається як установка (Асмолова Г. В., Надірашвілі Ш. А., Петровський В. А., Платонов К. К., Узнадзе Д. М.); здібність (Ананьєв Б.Г., Левітов М.Д., Рубінштейн С.Л.); якість, властивість особистості (Дьяченко М.І., Кандибович Л.А., Ковалев М.Г.); як складне особистісне утворення, яке являє собою взаємозв'язок психічних властивостей і моральних якостей та, яке забезпечує високу результативність в процесі діяльності (Гурова Р.Г., Жильцов П.А., Кондрашова Л.В.).

Різниця і розуміння сутності готовності людини до діяльності, в тому числі і до педагогічної, пояснюється особливостями теоретичної концепції авторів та зводиться до того, на якому рвані: функціональному (стан) або особистісному (властивість) вирішується дана проблема.

На функціональному рівні професійну готовність розглядає М. Д. Левітов, трактуючи її як особливий психічний стан. Готовність, на його думку, є: «целостная характеристика психической деятельности за определенный период времени, показывающая своеобразие психических процессов в зависимости от отражаемых предметов и явлений действительности, предшествующего состояния и психических свойств личности» [*7*, 20].

Цю точку зору поділяють М. І. Дьяченко та Л.А. Кандибович, які визначають готовність «как временное психическое состояние личности студента, которое представляет собой внутреннюю настроенность на определенное поведение при выполнении учебных и трудовых задач, установку на активные и целесообразные действия, как во время обучения в вузе, так и с началом самостоятельной работы в школе» [*5*, 337-338].

Сутність готовності в роботах Є. Г Козлова, В.О. Крутецького, М.А. Мазмазяна, А.Ц. Пуні, О.І. Щербакова розглядається в безпосередньому зв'язку з формуванням, розвитком, удосконаленням психічних процесів, станів, властивостей особистості, необхідних для успішного виконання діяльності.

Л.П. Буєва, І.С. Кон, В.С. Мерлін, Г.Л. Смирнов, Е.Д. Степанова вбачають в готовності соціальну установку особистості, її сутнісну орієнтацію. П.А. Рудік розглядає готовність як складне особистісне утворення. В. А. Крутецький вважає, що готовність є синтез властивостей особистості, які визначають її придатність до діяльності.

Такі автори, як З. К. Бакшеєва, Г. Д. Глєбов, С. С. Гріншпун, А. А. Шибанов, В. І. Ширінський визначають готовність як сукупність стійких рис особистості, її складну інтегральну якість, яка формується на основі внутрішніх та зовнішніх умов. До зовнішніх умов дослідники відносять обстановку, в якій здійснюється діяльність, до внутрішніх – стійкі психологічні особливості, які притаманні окремій людині. В структуру готовності ці вчені включають комплекс якостей особистості, які представляють собою єдність моральних, психологічних та професіональних компонентів.

Останнім часом підвищився інтерес досліджень до проблем професійної готовності вчителя в цілому. В цьому плані практичну значущість представляють роботи В. А. Сластьоніна. Він розглядає готовність як психологічний стан – наявність у суб'єкта зразка структури певної дії та постійної спрямованості свідомості на її виконання При цьому готовність, на його думку, повинна включати в себе різного роду установки на свідомість визначеної задачі, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів дій, оцінку своїх можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату. В цьому випадку готовність до діяльності – не короткочасна діяльність, а цілісний прояв особистості [*12*].

Аналізуючи різноманітні підходи до трактовки готовності, Л. В. Кондрашова відмічає доцільність комплексного підходу, сутність якого вбачає в єдності загального психологічного та морального розвитку особистості майбутнього вчителя, необхідності формування її моральної та психологічної сфери. Цілком справедливе її твердження про те, що становлення спеціаліста за роки навчання в вузі передбачає розвиток професійно значущих властивостей та якостей його особистості, які складають основу його готовності до професійної праці.

В дослідженні Л. В. Кондрашової професійна готовність розглядається як основа та показник педагогічного професіоналізму. На її думку, професійна готовність забезпечує високий рівень виконання професійних дій, різних операцій вчительської праці. Але основою, фундаментом професійної готовності до вчительської праці вона вважає морально-психологічну готовність, яку розглядає як «сложное личностное образование, включающее в себя идейно-нравственные и профессиональные взгляды и убеждения, профессиональную направленность психических процессов, самообладание, педагогический оптимизм, настроенность на педагогический труд; способность к преодолению трудностей,

самооценке результатов этого труда, потребность в профессиональном самовоспитании, обеспечивающие высокие результаты педагогической работы» [*6*, 148].

В останні десятиліття розгорнулися спеціальні дослідження, пов'язані з підготовкою майбутніх вчителів до виховної роботи. Переважно ведуться пошуки шляхів подальшого поліпшення підготовки студентів до вирішення окремих завдань виховання учнів: морального (А.К. Данилевич, А.А. Калюжний); трудового (Л.О. Гордєєва, Т.І. Романько); естетичного (О.Б. Бушнякова, Н.І. Вольшин, Н.М. Конишева); толерантного, інтернаціонального (Л.Н. Бушуєва, В.І. Воробйова). Предметом спеціального вивчення стали питання формування конкретних умінь виховної діяльності (А.П. Акімова, С.С. Антоненко, Л.В. Нікітєнкова, С.І. Прус, Л.Т. Тюптя).

Дослідження проблеми підготовки вчителя-вихователя в сучасній зарубіжній педагогіці пов'язано з іменами Д. Аллена, Р. Буша, Н. Гейджа, Х. Марримана, Б. Томпсона (США); Є. Ісона, Р. Госдена, С. Ньютона (Великобританія); Ш. Надя, Ш. Шандора, І. Фалуша (Угорщина); Б. Бромберекая, Т. Вілоха, К. Дурай-Новакова (Польща).

Так, наприклад, польський вчений К. Дурай-Новакова вважає, що професійна готовність студентів педвузів є складним структурним утворенням, ядро якого складають позитивне відношення студентів до вчительської професії, наявність професійно значущих якостей особистості, певна сукупність професійно-педагогічних знань, умінь та навичок, а також їх методичне навчання [*4*].

К. Дурай-Новакова дала конкретну трактовку професійної готовності вчителя, визначивши її в трьох аспектах:

1) як результат професійної підготовки в широкому розумінні;

2) як якість особистості - регулятор педагогічної діяльності;

3) як різновид установки [*4*, 12].

Таким чином, вивчення наукової літератури свідчить про те, що педагогікою накопичений значний науковий матеріал з підготовки майбутніх вчителів до виховної роботи в школі. Але, аналізуючи практику викладання педагогічних дисциплін, результати анкетування, бесіди з викладачами та студентами, можна стверджувати, що проблемі виховання учнів на національних традиціях приділяється все ще недостатньо уваги. Тому, підготовка студентів пединститутів до використання національних традицій в вихованні школярів потребує свого удосконалення.

Аналіз робіт з проблеми, яка нас цікавить, дозволяє нам визначити сутність готовності студента до виховної діяльності. Готовність випускника педвузу до виховної роботи слід розглядати як складне соціально-психологічне явище, як інтегральний прояв ряду властивостей особистості з спрямованістю на виховну діяльність. Воно виражається в наявності у молодого вчителя спеціальних знань для здійснення виховної роботи, умінь, навичок, здібностей реалізації виховання, як форми зв'язку професійно-педагогічної спрямованості з іншими найважливішими рисами особистості – науковим світоглядом, життєвими установками та духовними цінностями, а також з її моральною, вольовою та емоційними сферами.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам знайти свій підхід до визначення сутності поняття «готовність вчителя до використання національних традицій в вихованні школярів». За основу ми взяли твердження Л. В. Кондрашової, яка справедливо стверджує, що готовність не можливо розглядати лише як «властивість», або як «ознаку» окремої особистості. Вона стверджує, що це концентрований показник діяльності сутності особистості, міра її професійної зрілості, рівня професійної культури. Отже, готовність майбутнього вчителя до використання національних традицій у вихованні школярів ми трактуємо як інтегральну властивість, що включає в себе національну самосвідомість, оптимальну суму знань з теорії виховання на національних традиціях, умінь застосування національних традицій у виховному процесі, психологічну установку на досягнення мети виховання, вольову та емоційні сфери особистості. Все це являє собою визначену цінність, яка має складну структуру, та складається з компонентів, що не можуть бути виділені з неї як окремі, самостійно існуючі об'єкти. Цілісність феномена готовності студентів до використання національних традицій у вихованні учнів означає внутрішню єдність та взаємозв'язок складових її структурних компонентів (мотиваційний, операційно-пізнавальний, емоційно-вольовий, оцінний) [*11*].

Аналізуючи виховний процес, необхідно відмітити ще ряд недоліків та перекосів в виховній роботі в школі з використання національних традицій. Нерідко відбувається надмірне захоплення формою, безсистемністю, диспропорцією в підборі інформативних матеріалів, зустрічається одноманітність у використанні навчально-виховних прийомів. Часто оригінальний народознавчий досвід, який пропагується на сторінках педагогічної преси, слі-

по копіюється та механічно переноситься на новий грунт. Ще одна проблема: часто викладання чи виховна робота з народознавства потрапляє в випадкові руки, заради погодинного навантаження беруться за це вчителі не готові до неї ні спеціально, ні духовно. І тоді знову – формалізм, байдужість, ігнорування індивідуальних інтересів дітей. Щоб народознавство в деяких школах не стало даниною моді, щоб не відвернулася наша молодь від батьківського дому, треба віддавати цей предмет в небайдужі руки, педагогам, які здібні запалити в душі дитини іскорку святої любові до своєї Батьківщини, навчити школярів дбайливо та уважно відноситися до скарбниць національного надбання. Якщо на уроках народознавства та позаурочній роботі основними домінантами стануть висока мораль та етика, духовність, то не виникне зворотна ситуація, не відкотиться від нас цілюща хвиля народної культури.

Зняття цих утруднень в шкільній практиці передбачає спеціально організовану та професійно спрямовану систематичну роботу в умовах педвузу з формування готовності його випускників до використання традицій народу в вихованні школярів різного віку.

Цілком закономірно звернення до національних традицій, оскільки національні традиції звернені до духовного світу людини, яка по мірі соціалізації розвивається, стає багатшою, Ця обставина вносить корективи в спілкування та засвоєння накопичених цінностей, ідей, формує самостійність оціночних суджень, критичний погляд, розкриває не тільки зміст суспільних установок, але і закономірності їх зародження, взаємозв'язок з іншими соціальними процесами, дозволяє визначити умови функціонування, закони розвитку. Традиції розширюють знання про світ в цілому, сприяють розвитку творчих, перетворюючих здібностей людини. Необхідність проникнення національних традицій в усі соціальні інститути виховання (сім'ю, дошкільні заклади, навчальні заклади, трудові колективи) очевидна.

Важливе завдання кожного викладача – показати роль і місце культури свого народу в світовій культурі, пробудити у учнів почуття гордості за духовні та моральні досягнення співвітчизників, прагнення зберегти та примножити національне надбання.

Одним із дієвих засобів залучення учнів до національних традицій, національної культури є фольклор та мова народу. Буквальний переклад терміну «фольклор» – народна мудрість. Це національна творчість. в якій відображено світоглядні та естетичні погляди народу. В казках, епосах, переказах, піснях, які уходять корінням в глибину століть, відображені особливості історії, побуту, світогляду багатьох поколінь: працелюбність, єдність роду, згода в сім'ї, патріотизм, ненависть до ворогів, повага до старших, турбота про дітей, краса природи, гуманні взаємини поміж людьми. На виховні резерви фольклору в свій час вказував ще К. Д. Ушинський. Відмічаючи виховну силу впливу казок на виховання він говорив: «Это первые и блестящие попытки русской народной педагогики, я и не думаю, чтобы кто-нибудь был в состоянии состязаться в этом случае с педагогическим гением народа [*14*, 300].

Фольклор – невичерпне джерело тем, образів, ідей для письменників усіх часів та епох. Саме в фольклорних формах К.Д. Ушинський вбачав «лучший способ привести ребенка к живому источнику народного языка [*14*, 41]. Фольклору він надає великого значення не тільки з позицій дидактики, а ще в більшій мірі з позицій виховного значення, так як кожний малий жанр відображає життя народу в його історичному розвитку. Більше того, стає формою збереження та розповсюдження мудрості засобами позитивного впливу на кожне нове покоління. Це і джерело пізнання, і спосіб, який посилює уяву дітей про дієвість, поглиблює їх емоції та переживання.

Одна з причин того, що народна педагогіка перестала бути ефективним засобом виховання молоді – ігнорування, а часом і відмова від рідної мови. Поміж тим, рідна мова найважливіший засіб виховання. К. Д. Ушинський писав: «Вводя дитя в народный язык, мы вводим его в мир народной мысли, народного чувства, народной жизни, в область народного духа [*14*, 300]. «Усваивая родной язык, ребенок усваивает не только слова, их сложения и видоизменения, но и бесконечное множество понятий, воззрений на предметы, множество мыслей, чувств, художественных образов, логику и философию языка… Таков этот великий народный педагог – народное слово» [*14*, 560].

І. Огієнко також приділяв великого значення вивченню рідної мови. Він говорив про те, що рідна мова є одним з головних шкільних предметів. Вивчення рідної мови та літератури в школі повинно бути основним стержнем всієї шкільної науки. Саме на вивчення цих дисциплін школа повинна покласти як можна більше сил.

Загальновідомо: хто легковажно відноситься до найбільшої святості – відмовився від мови та традицій свого народу, в кінці кінців

нехтує своїми обов'язками перед батьками, так як за душею «безбатьківщини» немає нічого святого. Немає рідної мови – розчинюється нація, деградує культура та духовні цінності, зникає з обігу такий дієвий засіб народної педагогіки, як усна народна творчість.

Сьогодні в гострій політичній обстановці, нагнітання розбрату поміж людьми різних національностей, школа покликана стати тим осередком духовної культури, яка, не ігноруючи загальнолюдське, навчить своїх вихованців бережливо відноситися до свого коріння, традиціям народу. Завдання вчителя, в першу чергу, полягає в тому, щоб показати підростаючому поколінню виховне значення народної творчості, величність національної мови та культури, остерегти молодь від ідеалізації патріархальної старовини, але в той же час навчити їх бережливому і творчому відношенню до того, що накопичено народом на протязі всього історичного шляху його розвитку.

Без спеціальної підготовки вчителя неможливо успішно вирішити ці завдання, особливо в умовах білінгвізму (двомовності), який спостерігається, коли більша частина дітей не володіє добре (або взагалі не володіє) своєю рідною мовою – українською мовою. Аналіз шкільної практики дозволяє говорити про те, що педагоги, які творчо працюють, шукають нові форми та методи роботи в рішенні складних завдань по відродженню національного духу, самобутності та самосвідомості, використовуючи національні традиції, усну народну творчість та літературу. Саме в цій триєдності слід шукати шляхи відновлення української школи.

В цьому плані відомий інтерес представляє літературне надбання М.В. Гоголя. Його твори слугують для молоді переконливим прикладом єдності традицій, творчості народу та таланту письменника.

В своїй статті ми зробили спробу показати виховні можливості уроку при доцільному та педагогічно грамотному використанні творчості М. В. Гоголя. На прикладі його творів показати учням славне минуле українського народу, його побут, звичаї, світогляд, естетичний світ, народну фантазію. Залучити учнів до української мови та культури, розвинути патріотичні почуття любові до України.

Форми та методи реалізації виховних функцій на уроці можуть бути різні. Це словесний метод, метод порівняльного аналізу (творчість М. В. Гоголя з народними звичаями), наочний (використання ілюстрацій до творів М. В. Гоголя, через мультимедійні засоби – показ відео сюжетів з зображенням українського національного одягу, начиння, побуту); практичні та самостійні: самостійно знайти в тексті та виписати приклади звернення М. В. Гоголя до фольклору, до національних традицій (предмети начиння, побуту, описи національного одягу), намалювати ілюстрації до творів М. В. Гоголя (твір та до якого епізоду даного твору ілюстрація, на вибір самого учня).

Знайомство учнів з історією, національною культурою, традиціями українського народу на прикладі творчості М. В. Гоголя може відбуватися і в позакласний час. Це, наприклад, факультативні або гурткові заняття, позакласні читання, літературні вечори. Дуже дієвий засіб, який останнім часом рідко використовують вчителі (частіше всього посилаючись на обмеженість часу, а на нашу думку – небажання творчо працювати) після вивчення творчості М. В. Гоголя (можливо в межах драмгуртка або до літературного вечора) поставить інсценування з творів М. В. Гоголя за вибором самих учнів. Важливо, щоб підсилити зацікавленість, ініціатива йшла від самих учнів.

Різноманітні форми та методи допоможуть краще пізнати і зрозуміти психологію та світогляд народу, прищепити любов до рідного краю, мови, культури, до народу – як нації.

Покажемо на прикладі аналізу творів М.В. Гоголя тісний зв'язок автора з українським фольклором, побутом, традиціями. Мальовничі картини української природи, яскраві зображення українського побуту, буяння мілко схоплених деталей та подробиць – усім цим М. В. Гоголь відкрив перед читачем цілий світ художніх цінностей. Цей світ письменник відобразив по-новому, перетворюючи його силою свого генію. Нові художні жанри, стилі та українські мовні засоби органічно вплетені в тканину творів, створивши яскравий образ талановитого українського народу, картини його життя, героїчного минулого, які розкрили красу та багатство мови, М.В. Гоголю вдалося зрозуміти саме заповітне: внутрішній світ народу, коло його моральних уявлень та духовних спонукань.

Передаючи очарування українського пейзажу, своєрідність побуту, характери людей М. В. Гоголь використовує мовні художні прийоми українського фольклору: зачини; постійні епітети; обороти, які повторюються; своєрідну ритмодинаміку народних дум; заспівів і т.п.. «Вечера на хуторе…» та «Миргород» побудовані на широкому та різноманітному використанні українського фольклору: дум, пісень, переказів, народної фантастики, приказів, прислів'їв, голосінь. Художні прийоми української

народної творчості допомогли М. В. Гоголь створити мовленеву характеристику образів повістей.

Наведемо приклад: в повісті «Тарас Бульба», в якій яскраво відчувається фольклорний стрій мови: «А вы, хлопци! Кто из вас хочет умереть своей смертью? не по запечьям и бабьим лежанкам, не пьяным под забором у шинках… а честной козацкой смертью, всем на одной постели, как жених с невестою» [*1*, 328].

Вдало передає М. В. Гоголь читачу стиль української народної пісні: «Не по одному козаку взрыдает старая мать… не одна останется вдова в Глухове. Немирове, Чернигове и других городах» [*1*, 301]. А ось картинка з українського фольклору: «У Глухові у городі стрельнули гармати, Не по одному козаченьку заплакала мати» (Українські народні пісні, видані М. Максимовичем) [*13*, 96]. Таких образно-поетичних висловів української народної пісні М. В. Гоголь вніс в тексти повістей достатньо багато.

В порівняннях, тропах, інколи в приказках, написаних російською мовою, М. В. Гоголь використовував український побутовий, історичний та літературний матеріал. Наведемо деякі приклади: «Если где замешалась чертовщина, то ожидай столько проку, сколько от голодного москаля» [*1*, 14]; «Чтоб ему не довелось обтирать губ после панской сливянки» (там же); «Пусть живут как венки вьют» [*1*, 32]; «А деду это все равно, как голодному галушки» [*1*, 191]; «Запорожцы как дети: коли мало – съедят, коли много – тоже ничего не оставят» [*1*, 265].

Фрагменти українського фольклору вводяться письменником і у вигляді епіграфів до всіх тринадцяти глав «Сорочинской ярмарки», до повісті «Майская ночь», а також в тексти повістей для художньої або мовленевої характеристики образів. Кожний епіграф передає зміст глави та одночасно посилює її національний колорит. Він встановлює зв'язок поміж повістями М. В. Гоголя та українськими художніми мотивами. Ось епіграф до першої глави «Сорочинской ярмарки», взятий, за свідченням М. В. Гоголя з старовинної легенди:

«Мини нужно в хати жить,
Ой вези ж мене до дому,
Де багацько грому, грому,
Де гуляють парубки» [*1*, 8].

Епіграф відповідає основному змісту глави, переданого такими словами «Все было ей (Параске – О.П.) чудно, ново… Как не рассмеяться! Первый раз на ярмарке» [*1*, 9].

У третій главі повісті дається ескізна замальовка жениха Параски. Відкривається картина епіграфом, взятим з «Енеїди» І. Котляревського:

«Чи бачиш, вин який панище?
На свити трохи есть таких,
Сивуху так, мов брагу, хлыще» [*1*, 13].

Образ парубка Грицька відповідає намальованому в епіграфі образу: «Эх хват! За что люблю!» – говорил Черевик немного подгулявши, и видя как нариченный зять его намял кружку величиною с полкварты и, немало не поморщившись, выпил до дна, хватив потом ее вдребезги: «Что скажешь, Параска? Какого я жениха тебе достал! Смотри, смотри: как он молодецки тянет пенную» [*1*, 14].

Навряд чи є необхідність зупинятися на епіграфах до всіх глав «Сорочинской ярмарки». Вже на цих прикладах можна впевнитися в наявності сюжетного зв'язку поміж епіграфом та змістом глави.

Окрім епіграфів до глав «Сорочинской ярмарки» та до «Майской ночи», в самий текст декількох повістей М. В. Гоголь ввів уривки з українських народних пісень, які наспівує той чи інший персонаж. Дівчина Параска в «Сорочинской ярмарке» наспівує свою улюблену пісню:

«Зелененький барвиночку.
Стелися нызенько,
А ты мылый, чернобрывый
Присунсься блызенько» [*1*, 31].

Створюючи образ парубка Левка («Майская ночь») з його інтимними переживаннями та коханням до дівчини Галі, М. В. Гоголь вкладає в його вуста пісню:

«Сонце нызенько, вечер блызенько,
Выйды до мене, мое серденько» [*1*, 31].

Українська щедрівка, яку хтось в ніч перед Різдвом співав в усе горло на вулиці, слугує засобом ознайомлення читача з побутом та творчістю українського народу:

«Щедрик, ведрик!
Дайте вареник,
Грудечку кашки,
Кильце ковбаски» [*1*, 31].

Мовними засобами М. В. Гоголя, взятими з українського фольклору, літератури та історичних документів не вичерпуються всі українізми фразеологічного характеру, використанні в «Вечерах на хуторе …» та в «Миргороде». Велике місце в повістях М. В. Гоголя займають різного роду вислови, які взяті з розмовної української мови. Ці мовні засоби залучені М. В. Гоголем з тією метою, щоб відобразити мовні особливості українського народу, його психологію, «дух» українського на-

роду. Разом із тим, вони дають читачу можливість познайомитися з характерними сторонами усної української мови Український лексичний та фразеологічний матеріал настільки злився з російським текстом творів М. В. Гоголя, що часто в одному реченні ці елементи тяжко відокремити один від одного. Без вводу українських елементів в повісті, М. В. Гоголь не досяг би повноти та яскравості в створенні українських образів. Перший том творів М. В. Гоголя насичений такими фразами, які передають переживання простого народу. Наприклад, парубок Грицько з «Сорочинской ярмарки» у відповідь на питання Солопія Черевика: «А ты будто Охримов сын?», – восклицает: «А кто же? Разве один только *лысый дидько,* если не он» [*1*, 15]. Винокур з «Майской ночи» на адресу своєї жінки говорить, що вона: «*стара як бис»* [*1*, 61].

У деяких випадках М. В. Гоголь використовує приказки та прислів'я. Так в «Сорочинской ярмарке» зустрічаємо таку приказку: *«Давал бабе киселя».* В тій же повісті Черевик, просватав на ярмарку доньку, говорить: «Что ж Параска … может и в самом деле, чтобы уже, как говорят, вместе и того … *чтобы и паслись на одной траве»* [*1*, 15].

З творів М. В. Гоголя можна багато взнати про український національний одяг, шати, прикраси. Наприклад, зустрічаються такі слова: *жупан, запаска, капелюх, свитка, серяк, оксамит, плахта, стричка, смушевый, хустка, чоботы, видлога*. «Да, я и позабыла, дай примерять *очинок* хоть мачехин, как-то он мне прийдется» [*1*, 31]. « … У бедного Петруся всего-на-все была одна серая *свитка.* А вот, если бы одеть его в новый *жупан* … то заткнул бы за пояс всех парубков тогдашних» [*1*, 37].

В назвах українських страв та їжі зустрічаються такі слова, наприклад: *буханцы, галушки, кулиш, варенуха, пундики, гречаники, узвар, шишки, лемишка, товченикк, горелка, сировец.*

Характерно, що галушки в повістях - універсальна страва. Вона з'являється майже в усіх розповідях в «Вечерах …» та в «Миргороде». Галушками Хівря пригощає поповича в «Сорочинской ярмарке». Теща винокура в «Майской ночи» годує галушками прохожого чоловіка. В повісті «Ночь перед Рождеством» галушки та вареники їсть Пацюк. Галушки в повісті «Страшная месть» їдять пан Данило та пані Катерина. Галушки в оповідача їдять і селяни, і козацька старшина, і пани. І навіть у цариці, в наївній уяві козака, який возив гетьманську грамоту, галушки представляють ласу страву « … в пятой (комнате – О.П.) – сидит сама, в золотой короне, в серой новенькой свитке, в красных сапогах и *золотые галушки ест*» [*1*, 85]. Говорячи про галушки, як про одну з розповсюджених страв української кухні, М.В. Гоголь не забув навіть про таку деталь, що їх часто їли не ложками, а «спичками»: «Вздевши на длинные *деревянные спички галушки,* начали есть» [*1*, 62].

Залучаючи в текст повістей назви українських страв М. В. Гоголь досяг великої реалістичності в зображенні побуту українського народу. Наведемо ще приклад: Хівря в «Сорочинской ярмарке», пригощаючи поповича: «Вот Вам и приношение Афанасий Иванович! – проговорила она, ставя на стол миски, – *варенички, галушечки пшеничные, пампушечки, товченички*» [*1*, 19].

Також з повістей М. В. Гоголя можна черпнути відомості про назви споруд, будівель, начиння, посуду, які були характерні для українського побуту: *макитра, левада, каганец, макагон, ятка, комора, ночевки*.

В українських селах в старовину існував звичай вибивати (вигонити) кутю. Він полягав в тому, що після святої вечері, напередодні Різдва, голова сім'ї жене кутю пострілами з рушниці, а якщо рушниці немає, то стукотом в ворота або стіну качалкою або товкачем, або макогоном, яким розтирають пшоно, сіль, мак (мак – макогоном). М. В. Гоголь відобразив це побутове явище, використовуючи слово *макогон* в образному вислові: «Поцелуй Петруся и Пидорки ему (старому Коржу – О.П.) почудился громче, чем удар *макогона* об стену, которым обыкновенно в наше время мужик прогоняет кутью, за неимением фузии или пороху» [*1*, 38].

В старовину мірою напоїв в Україні була кварта – чверть відра. В «Сорочинской ярмарке» розповідається: «Нариченный зять его налил кружку величиною с полкварты и … выпил до дна» [*1*, 15].

Споруда для зберігання продовольчих запасів та різних господарських предметів називалась в Україні коморою. В повісті «Майская ночь» комора використана головою для інших потреб: «Карпо, отворяй комору, – сказал голова десятскому, – мы его в темную комору» [*1*, 64].

В повістях М. В. Гоголя також можна зустріти оригінальні та несподівані порівняння з речами українського побуту: «Лицо гладкое, похожее на лопату» [*1*, 18]. «Длинные руки выглядывали из рукавов как метла» [*1*, 18].

Ми розглянули тільки деякі приклади використання М. В. Гоголем українських джерел:

фольклор, етнографію, побут народу, звичаї і т.п.. Але вже на даних прикладах можна побачити на скільки широкий діапазон творчості М. В. Гоголя. Ще можна знайти багато прикладів використання назв ремесел та промислів, які були відомі на той час в Україні; назви овочів, квітів, рослин, характерних на території України; українські прізвиська та українські власні імена.

Ми ведемо мову про те, що національне виховання та освіта повинні включати в себе і знання про культуру та побут інших народів, які проживають на території України. Перш за все в умовах двомовності - російського народу. Тому вивчення україно-російських мовних та літературних зв'язків можна почати з творчості М. В. Гоголя, хоча М. В. Гоголь і не був піонером в налагоджені та зміцненні україно-російських мовних зв'язків. Коріння цих зв'язків зародилися в глибині століть, лежать в спільності історичної долі обох народів, в загальній системі української та російської мови. Але М. В. гоголь ввійшов в нашу свідомість як художник, творчість якого є символом вікового братерства українського та російського народів, їх нерозривної дружби та культурного взаємозбагачення. Олесь Гончар ще в 1976 році на Міжнародному симпозіумі славяністів в Венеції (квітень 1976р.) говорив: «Своим творчеством Гоголь возвел поистине золотой мост, который соединяет культуры двух братских народов – русского и украинского, сознающих свою общность с культурой всего человечества, и польза от этого интернационального единения для нас очевидна. В чем мы убеждаемся снова и снова» [*3*, 178].

Враховуючи все вище викладене ми можемо зробити висновки. Виховання – проблема вічна. Необхідно пам'ятати, що виховання це відтворення культури народу. Важливо, щоб не втрачалися його духовні цінності. Справжнім вихованням вважаємо те, що поєднує національне та загальнолюдське. Одним із дієвих засобів залучення учнів до національних традицій, національної культури є фольклор та мова народу, а також педагогічна культура народу, яка знайшла своє відображення в фольклорі та народних виховних традиціях. Мета такого виховання – гармонійно та всебічно розвинута особистість з багатогранними знаннями, глибокою національною самосвідомістю, високими інтелектуально-творчими, духовно-моральними та естетичними якостями, патріотичними почуттями та працелюбністю. Досягти цього може вчитель: підготовлений, творчий, із сформованою готовністю до використання в виховній роботі національних традицій (обізнаність культурної спадщини народу, мови, літератури, звичаїв, фольклору, історії народу, поєднання з загальнолюдськими світовими цінностями, культурою, історією; обізнаність на творчому досвіді передових вчителів та науковців; великій кругозір; толерантно сформована особистість з високими моральними якостями, великою любов'ю до дітей та рідного краю).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гоголь Н. В.* Сочинения / Гоголь Н. В. – М., 1927. – 400 с.
2. *Гоголь Н. В.* и современность: творческое наследие писателя в движении эпох: сб. наук. стат. – М.: Высшая школа, 1983. – 241 с.
3. *Гончар О.* О тех, кто дорог / Гончар О. – М., Просвещение, 1978. – 429 с.
4. *Дурай-Новакова К.М.* Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис. … канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / К. М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 21 с.
5. *Дьяченко М.И.* Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И.Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: БГУ, 1979. – 301 с.
6. *Кондрашова Л.В.* Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности: дис. … докт. пед. наук: спец. 13.00.01 / Кондрашова Лидия Валентиновна. – Кривой Рог, 1989. – 320 с.
7. *Левитов Н.Д.* О психологических состояниях человека / Левитов Н.Д.. – М.: Просвещение, 1964. – 284 с.
8. *Опанасюк О.* Провідник народу / О. Опанасюк // Радянська школа, 1993. – № 3. – С. 47-51.
9. *Павленко Е.А.* Народные традиции как важнейший фактор формирования национального самосознания личности / Е. А. Павленко // Формирование активной творческой личности в учебном процессе школы и вуза: сб. науч. трудов / Под ред. проф. д.п.н. В.К. Буряка, проф. д.п.н. Л.В. Кондрашовой. – Кривой Рог: КГПИ, 1996. – С.169-181.
10. *Павленко Е.А.* Активизация творческой позиции будущих педагогов посредством использования народных традиций в вузовском обучении / Е. А. Павленко // Формирование активной

творческой личности в учебном процессе школы и вуза: сб. науч. трудов / под ред. проф. д.п.н. В.К. Буряка, проф. д.п.н. Л.В. Кондрашовой. – Кривой Рог: КГПИ, 1997 – С.175-185.
11. *Павленко Е.А.* Формирование готовности студентов педвуза к использованию национальных традиций в воспитании школьников: дис. … канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Павленко Елена Алексеевна. – Кривой Рог, 1997. – 194 с.
12. *Сластенин В.А.* Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы / Сластенин В.А. – Полтава: ПГПИ, 1995. – 281 с.
13. *Украинские народные песни*, изданные М. Максимовичем. – М., 1827. – Ч. 1. – 143 с.
14. *Ушинский К. Д.* Избранные произведения / Ушинский К. Д. – К.: Вища школа, 1974. – 275 с.
15. *Храпченко М.* Николай Гоголь. Литературный путь. Величие писателя./ Храпченко М. – М.: Высшая школа, 1984. – 259 с.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2010 р.